

www.demorgen.be

Date: 18-01-2024

Periodicity: Continuous

Journalist: Ewoud Ceulemans

Circulation: 0

Audience: 290497

<https://www.demorgen.be/tv-cultuur/als-het-wereldtoneel-een-grote-tragedie-lijkt-schitteren-griekse-tragedies-meer-dan-ooit-op-de-planken-b4b4b2ad/>

Als het wereldtoneel één grote tragedie lijkt, schitteren Griekse tragedies meer dan ooit op de planken

'Klytaimnestra' door STAN. Beeld Sam Asaert

De auteurs zijn al meer dan twee millennia dood en begraven, maar hun werk is nog springlevend. Op de podia van NTGent en Toneelhuis worden dit voorjaar veel Griekse tragedies gespeeld, van bewerkingen van Aischylos' Oresteia tot een update van Euripides' Medea. 'Helaas is de Trojaanse Oorlog vandaag brandend actueel.'

"Het maakt niet uit hoe vaak je het hebt zien gebeuren, de goocheltruc is altijd een verrassing: hoe een tekst die honderden of duizenden jaar oud is plots gaat over wat jou overkomt, hoe modern en ongekend dat ook leek." Dat schreef journalist Elif Batuman vier jaar geleden in The New Yorker, over een online opvoering van Koning Oedipus, een 2.500 jaar oude tragedie van de Griekse toneelauteur Sophocles, door het Amerikaanse Theater of War Productions.

Koning Oedipus speelt zich af tegen de achtergrond van een plaag die door Thebe woedt, en werd voor het eerst opgevoerd in 429 voor Christus in Athene – een stad die ook op dat moment werd getroffen door een pest. Batuman bekeek de nieuwe Koning Oedipus in volle coronapandemie. "Je hebt nooit Oedipus echt gezien, dacht ik bij mezelf, tot je het hebt gezien tijdens een plaag."

Zoals Theater of War Koning Oedipus nieuw leven inblies tijdens een pandemie, zo gaan theatermakers en -auteurs op Belgische podia telkens opnieuw aan de slag met een handvol Griekse tragedies. Er zijn de klassiekers, zoals Atropa van Tom Lanoye en Guy Cassiers (geïnspireerd op Euripides' Trojaanse vrouwen), dat recent nog een update kreeg door Naomi Velissariou.

Stefan Hertmans bewerkte Antigone, het verhaal over een jonge vrouw die het verbod om haar rebellerende broer te begraven negeert, tot Antigone in Molenbeek, over een Brusselse die haar broer, een IS-strijder, wil begraven. "Dit is een zeer Belgisch verhaal, van hier en nu", vatte hoofdrolspeelster Ikram Aoulad het samen in deze krant – ook al werd de oorspronkelijke tekst meer dan 2.500 jaar geleden geschreven in Athene.

Deze week vertrekt Braziliaanse theatermaker Luanda Casella van Aischylos' Oresteia voor haar sociale satire Elektra Unbound (NTGent). In maart gebruiken STAN en Olympique Dramatique dezelfde tragediecyclus van Aischylos als het startpunt voor Klytaimnestra (Toneelhuis).

Koen De Graeve tourt dan weer met de herneming van Orfeus, en in april bewerkt Milo Rau Euripides' Medea tot Medea's Children. Later volgt nog Perzen van Action Zoo Humain en pakt NTGent uit met All Greeks, een festival waarin 32 Griekse tragedies 's ochtends worden opgevoerd op verschillende plekken in de stad.

Die 32 Griekse tragedies, dat zijn alle Griekse tragedies. Of toch degene die zijn overgebleven – ze werden geschreven door Aischylos, Sophocles en Euripides, de drie populairste auteurs. Ze schreven hun werken tussen 472 voor Christus en 406 voor Christus, in een periode waarin Athene bijna voortdurend in oorlog was – eerst met de Perzen, daarna met de Spartanen – maar ook een periode waarin de Atheense democratie tot volle bloei kwam.

In de werken van Aischylos' ligt de klemtoon dan ook meer op het collectieve dan op de protagonisten. "Sophocles werd dan weer meer politiek en Euripides psychologisch", weet Milo Rau. "In drie generaties zie je een heel duidelijke, gefocuste evolutie van het theater, al bijna tot het bourgeois drama dat Ibsen later zou schrijven."

GETROEBLEERDE TIENERS

Rau gaat graag aan de slag met de Griekse tragedies, om verschillende redenen. Sommige zijn praktisch – "Ze zijn redelijk kort: je kunt Antigone in één uur lezen" –, andere artistiek – "Ze hebben een cartooneske kwaliteit: het conflict is open en bloot. En ze zijn ook superpoëtisch."

Tijdens zijn periode bij NTGent maakte hij zo Orestes in Mosul en Antigone in de Amazone. De eerste voorstelling verplaatste Aischylos' cyclus over wraak naar de Iraakse stad die werd vernietigd door IS, de tweede situeerde Sophocles' verhaal over verzet naar het Amazonewoud. "Ik probeer altijd om een context te vinden die de tragedie opnieuw aan ons uitlegt. Bijvoorbeeld: kun je IS vergeven? En wat is het conflict tussen de traditionele wetten van het Amazonewoud en de moderne kapitalistische wetten?"

Die reflex is niet zo eigenaardig, vindt Rau: oude verhalen updaten naar hun eigen tijd is immers wat de tragici zelf deden. Zo is de plaag in Thebe een actuele toevoeging van Sophocles aan de eeuwenoude Oedipus-mythe. "Ze wekten klassiekers opnieuw tot leven. Toen Sophocles Antigone schreef, waren er al tientallen versies van dat verhaal. Maar Sophocles paste zijn versie aan aan de context van die tijd. Je moet de klassiekers transformeren en je eigen maken."

Hoe radicaal die transformatie kan zijn, blijkt onder meer uit Elektra Unbound van Luanda Casella. Het is "een pastiche", legt de Belgisch-Braziliaanse theatermaker uit. "We bespotten én eren de originele tekst."

In plaats van (een deel van) de Oresteia letterlijk op scène te brengen, neemt Elektra Unbound de vorm aan van een auditie, waarbij drie jonge acteurs dingen naar de rol van Elektra, de dochter van de wrede Griekse

oorlogsleider Agamemnon en zijn verbitterde echtgenote Klytaimnestra. “We vertellen het verhaal van de Oresteia wel,” legt Casella uit, “maar in recaps: in de vorm van audities en repetities spelen we iconische scènes na.”

Casella gaat grotendeels voorbij aan de thema's van geweld en wraak die de Oresteia domineren: in plaats daarvan richt ze zich op de getroebleerde tiener Elektra. “Elektra is een interessant personage: ze is behoorlijk subversief, maar ze heeft eigenlijk niet veel invloed op de gebeurtenissen. En wij maken geen tragedie, maar een komedie. Dat doe je door dingen uit te vergroten en te overdrijven, en Elektra heeft dat potentieel in zich.”

Via het personage van Elektra wil Casella kijken naar de tragiek van hedendaagse tieners en adolescenten. “We melken de persoonlijke tragedies van de auditanten uit omdat dat verkoopt. Door je persoonlijke strijd te etaleren op sociale media, word je authentieker. Je profiteert ervan. Dat is heel tragisch.” Het gaat ook over de ‘vreselijke moeder’. “Ook Elektra's afkeer voor haar moeder komt aan bod. “Er zijn veel tienermeisjes die heel luid klagen over hun moeder”, weet Casella.

VROUWONVRIENDELIJK

Het personage van Klytaimnestra krijgt dan weer de nodige herwaardering in Klytaimnestra van Stan en Olympique Dramatique. Net als Elektra Unbound vertrekt Klytaimnestra van de Oresteia, maar daarnaast beroept regisseur en schrijver Jolente De Keersmaeker zich ook op Ted Hughes' Engelse vertaling van de tekst en op de hedendaagse bewerking die Gustav Ernst schreef voor Theatergroep Hollandia.

“Wij hebben ons altijd aangetrokken gevoeld tot de Griekse tragedies”, vertelt De Keersmaeker. “We hebben al Agamemnon gedaan, en momenteel werk ik met studenten van P.A.R.T.S. aan Medea. Ik denk dat de bron van de westerse beschaving en het westerse theater in die verhalen zit. En voor mij blijft een verhaal relevant zolang het met de wereld van de dag van vandaag te maken heeft.”

En ruim 25 eeuwen na première van de Oresteia, dat zich afspeelt tegen de achtergrond van de Trojaanse Oorlog, is dat nog steeds zo, vindt De Keersmaeker, zeker in een wereld waar Rusland Oekraïne binnenvalt en het Israëlische leger Gaza bezet.

“Het verhaal van de Trojaanse Oorlog is vandaag, helaas, brandend actueel. Ik heb in de kerstvakantie de tekst nog zitten aanpassen. Gustav Ernst beschrijft heel dwingend en uitgebreid wat Agamemnon heeft meegemaakt in de oorlog. Dat is bijna een kopie van de verhalen die nu uit Oekraïne of Gaza komen.”

Klytaimnestra werd in 2022 gemaakt op uitnodiging van een Grieks festival in Elefsina, een voorstad van Athene en de geboorteplaats van Aischylos – en de Europese Culturele Hoofdstad van 2021. “Ik liep al lang rond met het idee om iets te doen met Agamemnon, het eerste deel van de Oresteia”, zegt De Keersmaeker.

“Maar wat mij ook opviel bij het lezen van die oude teksten is dat er heel vrouwonvriendelijke passages in zitten, waar we eigenlijk vaak over lezen. Vrouwen worden uitgemoord en aangerand. Ik was deze week nog bezig met Medea, en daarin staat letterlijk: ‘Voor een vrouw is ze nog wel intelligent.’ Pardon? Maar figuren als Antigone, Medea en Klytaimnestra trekken mij ongelooflijk aan. Ze zijn voorbeelden voor mij, niet alleen als vrouw, maar ook als mensen die zich verzetten.”

'Elektra Unbound' van NTGent.Beeld Valerie De Backer

De Griekse acteurs die ook in Antwerpen op scène zullen staan, haalden hun hart op aan De Keersmaekers nieuwe interpretatie. “Die teksten zijn voor Grieken wat Shakespeare is voor Engelsen en Molière voor Fransen. En die teksten leven in hen, dat is geen bestofte bedoening. Ze zijn daar fier op, het zijn hun wortels. Maar voor hen was het bijna een verlossing dat ik het patriarchale in die teksten blootlegde. Want in de Griekse samenleving zijn het nog altijd mannen die het voor het zeggen hebben.”

Daarom paste De Keersmaeker de titel van Agamemnon aan naar Klytaimnestra, Agamemnons vrouw die haar echtgenoot bij zijn thuiskomst vermoordt, omdat hij een minnares uit Troje had meegebracht, maar ook omdat hij voor aanvang van de oorlog hun dochter Ifigeneia had geofferd voor gunstige winden – een verhaal dat later uitgebreid op scène werd gebracht in Euripides' Ifigeneia in Aulis.

“Voor mij is Klytaimnestra de hoofdfiguur. Ze vermoordt haar man, omdat ze hem niet vergeeft dat hij hun dochter heeft gedood om een politieke reden: om oorlog te kunnen voeren.”

EMPATHIE OPWEKKEN

Zoals Theater of War de plaag uit Koning Oedipus op de voorgrond plaatste in de coronapandemie, zo grijpen theatermakers vandaag, in tijden van oorlog in Oost-Europa en het Midden-Oosten, terug naar de tragedies die over oorlog handelen.

De oudste overgeleverde tragedie is Aischylos' De Perzen, over de strijd tussen Griekenland en Perzië – een strijd waarin Aischylos' zelf op het slagveld stond. In juni brengen Chokri Ben Chikha en Action Zoo Humain dan ook Perzen op de scène van NTGent.

“Toen NTGent mij vroeg om dat te bewerken, dacht ik: ja, oké, herinnert Ben Chikha zich. “Maar ik heb me daarin verdiept, en het is een goudmijn. De oorlog tussen Grieken en Perzen is bijzonder actueel omdat het een strijd is tussen de zogenaamde ‘beschaafde wereld’ en ‘de barbaren’. Een jaar geleden dacht ik daarbij al aan het

Israëliisch-Palestijns conflict, maar toen was iedereen het beu om daarmee bezig te zijn. Maar na 7 oktober is het superactueel.”

Het opvallende aan De Perzen is dat Aischylos het drama vertelt vanuit het oogpunt van Atossa, de moeder van de verslagen Perzische koning Xerxes. “Schreef Aischylos dat vanuit empathie voor zijn vijand?”, vraagt Ben Chikha zich af.

“En: is er nu nog empathie mogelijk na het bloedbad van 7 oktober, in zo’n gepolariseerd conflict? Of na de slachtpartij in Gaza die nu aan de gang is? En als je De Perzen actualiseert: wie zijn dan vandaag de Perzen, en wie de Grieken? Is Netanyahu de hoogmoedige Xerxes van vandaag, of is het de leider van Hamas?”

'Klytaimnestra' van STAN.Beeld Sam Asaert

Ben Chikha is van plan om ter voorbereiding van Perzen ook naar de regio af te zakken, “om interviews af te nemen en onderzoek te doen, en om te bekijken of we het eventueel ook daar kunnen spelen. Ik wil kijken hoe ik vandaag als kunstenaar theater kan maken over zo’n conflict, en of ik zo empathie kan opwekken. Ik wil dingen in vraag stellen: hebben de mensen daar er iets aan dat ik er een voorstelling maak? En bij uitbreiding: hebben we nog iets aan die Griekse tragedies? Hebben we die nog nodig, of maken we dat onszelf wijs?”

Voor de meeste theatermakers lijkt het antwoord op die vraag alvast ‘ja’ te zijn. Daarom bewerkt Milo Rau niet alleen Medea vanuit het standpunt van Medea’s vermoorde kinderen – “De slachtoffers van de tragedie worden de vertellers en spreken over hun eigen ervaringen met verlies en wraak”, legt hij uit – maar organiseerde hij ook All Greeks, het stadsfestival waarbij alle overgeleverde Griekse tragedies in openlucht worden opgevoerd.

“Het is een publieke bijeenkomst, onder natuurlijk licht, in een publieke ruimte,” vertelt Rau, “zoals het dat in Griekenland vroeger ook was. All Greeks is de grootste droom uit mijn leven.”

Een van de voorstellingen die zal worden opgevoerd, is Klytaimnestra. Om 6 uur 's ochtends in het Citadelpark. "Ik denk dat die tragedies ons denken en handelen ongelooflijk hard beïnvloed hebben", besluit De Keersmaeker. "Het zijn verhalen die altijd terugkeren in andere vormen. Er wordt altijd naar teruggegrepen. Dat kan alleen maar betekenen dat die verhalen ons heel diep raken."

Elektra Unbound, van 18 tot 27 januari in NTGent, daarna op tournee.

Medea's Children, van 11 tot 20 april in NTGent.

Klytaimnestra, van 18 tot 24 april in Toneelhuis, daarna op tournee.

Perzen, van 20 tot 22 juni in NTGent.

All Greeks, in mei en juni op verschillende locaties in Gent.